

ZADNJA IZMENA

António Lobo Antunes

Naravni red stvari
(5. knjiga, 4. poglavje)

In rekla sem svojemu nečaku
Nočem več kobalta pustite me umreti v miru, in nisem bila jaz tista, ki
sem govorila, druga je bila, čeprav je uporabljala moja oblačila in moje
ime, druga vdova, do katere sem čutila odpor, ker je bila stara in grda,
roke, ki jih ne poznam, z mojimi prstani, oči, ki jih ne poznam tako temnih,

čudne gube, skoraj nobenih las, druga že mrtva in jaz živa še vsaj za pet ali deset ali dvanajst dni, na tem bolniškem stolu iz strahu, da bi legla, saj se v postelji konča, kar se je v postelji začelo, jaz pa ne morem, jaz pa ne želim, jaz pa ne prenesem, da bi že končala, in če sem prosila Nočem več kobalta pustite me umreti v miru vam nisem govorila o umiranju ampak o avgustu s teboj in svojimi nečaki v Algarveju, dolgi popoldnevi, knjiga na terasi, tvoj nasmeh, govorila sem o tem, da imam spet zobe, ki mi manjkajo, da nisem podobna tetam mojega očeta, ki smo jih ob veliki noči obiskovali v prebivališču, kjer se je ustavil čas, kot jaslice, one pa so igrale na klavir in me klicale, invalid, ki kašlja na blazinjaku, jaz, ki cukam očeta za suknjič, Grevia od tod, in zvok klavirja za nama po stopnicah, leze z nama v notranjost avtomobila, zvok klavirja celo noč v moji nespečnosti, in ena od tet Bi piškotek, punčka?, me drži za brado s sovjimi kremplji.

Reci vendar obiskom, naj odidejo, Sofia, in me pusti umreti v miru na novi tržnici, vstopati in izstopati iz nezavesti kot tisti, ki se dvigne na površje, preden se za vekomaj potopi, brez glasu svoje sestre, ob večerji, po telefonu, Grmi, ne slišiš?, ne da bi se bala, ampak ne odloži ravno zdaj, tudi ona sama, že brez ene dojke, v hiši, obenem starinski in moderni, kot ta

(stene in streha in tla in sobe brez skrivnosti, odprte na Benficio, ki ni več tista naša, saj ni za zdaj nikogaršnja, Benficia tujcev, ki nimajo niti toliko časa, da bi vanjo posadili svoje otroštvo in svoje bridkosti)

saj smo, mi, ki nismo od tod, ampak od neke tukajšnjosti, ki ne obstaja, in nobeni drugi četrti ne pripadamo, v te hiše prinesli naplavino spominov in albume in pisma in zbledele portrete preteklosti, sedanjost pa smo poselili s temi ostanki spomina, ne le spomina tistih, ki so bili pred nami, ampak našega lastnega spomina, saj tudi mi pozabljamo, ker se imena in spomini in obrazi pomešajo med seboj v megli, ki vse zgladi in izenači, porine nas v danes, ki ga naseljujeta le smrt in gotovost o njej, in moja sestra Ne da bi se bala grmenja, a ne odloži ravno zdaj, tako da sta njen glas in moj molk le prikazni glasov in molkov, ki jih pozna samo midve, kot tišina in glasovi brez na vrtu, tišina ute ob jezeru, tišina Mortágue, tišina São Martinha do Porto in moj oče Hčerka, gledam poteze njegovega obraza in se spomnim Hčerka,

lahko govorijo o mojem videzu in da sem bolje in da si se zredila, slišim pa le njega, Hčerka, mojega očeta, ki ga je pljučno obolenje odneslo s seboj preden so mu prodali hišo

(hišo s holandskim ogrednjem, z vozarno, s podstrešjem, kravjim hlevom, rastlinjakom, ki je podaljševal obednico, hišo)

hišo, ki se je je moja mati znebila v letu revolucije, da se je naselila v nadstropju poleg mene, kjer ni bilo prostora za rožni vrt, niti za kmetijo, niti za porcelanaste kipe na klopeh, in ko so začeli podirati družinsko hišo, ne da bi mi to opazili, je začela umirati, in razdelili smo porcelan, slike in srebrnino, ki so imeli smisel, le če so bili skupaj, le na krajih, na katerih sem jih prvič srečala in na katere jih, v sebi, še vedno polagam, in neko jutro navsezgodaj se mi je služkinja obesila na zvonec, Vaša mati je zelo slaba, gospodična, in jaz sem si na spalno srajco navlekla jopič, in ko je prišel zdravnik, ki je stanoval v osmem, sem mu pridržala stetoskop, in sva jo oblekla in nadišavila sobo, in spomnila sem se, da mi je takrat, ko je bil oče na smrtni postelji, ko je nehal dihati, da je spet zadihal in se z vsem svojim telesom upiral svoji lastni smrti, mati brez solz dejala Joaquim je zelo veliko drevo, ki ga je zelo težko posekati, in jaz, ki prav tako nisem jokala, sem ju tistega dne ljubila bolj kot kdaj prej, Zelo veliko drevo, mati, mati je tako veliko in močno in zmagovito drevo, kot on,

(hijacinte so se sklanjale na cvetličnih gredah, kako so se na cvetličnih gredah sklanjale hijacinte)

in bili smo v Alžiru, in prišli smo iz Alžira, in smo bili srečni toliko let, dokler se Benfica ni spremenila v deželo izgnanstva v naši lastni deželi, uničili so Patronat, uničili so stanovanjska na aveniji Gomes Pereira, na aveniji Grão Vasco, voziček prodajalca mleka je izginil, krave, vrtnine in pšenica iz Poço do Chão so izginili,

(žvenket vrčev, se spominjate žvenketa vrčev, se spominjate sesirjene pene?)

podrli so mojo hišo v Calçadi do Tojal, kjer na podstrešju, celo poletje, stanujem, tudi če sem v Balai, obrnjena proti Monsanto, kjer se je moj oče bojeval, in pišem to knjigo, ki jo bo nekdo dokončal zame, in na gramofon s trobljo polagam

plošče, in tiste, ki me obiskujejo, pripadajo isti rasi brezdomovink, tujk v tuji deželi, ki pa je vendarle njihova, in zato sem jih prenašala, prestrašene od groze okoli mene, in zato se nisem jezila na njihovo šepetanje o slabih novicah, na njihove spačene obraze, na njihovo bojazen zame in zase, Uboga Maria Antónia, ubogi ljudje, in jaz Zakaj ne uboga, ampak, ko boste ve umrle, ne bo niti gozda več, ampak druga četrt na teh četrtih, strehe na teh strehah, dimniki na teh dimnikih, in naše naselje pod toliko naselji, ki niti ni vredno, da traja, ki je tisto z glicinijami, ki je tisto z lipami, ki je tisto z bresti, ki je tisto z gosmi, ki so zbežale od nas, ker jih je razdražila astma, od nas, ki nismo več me, saj smo drugačne in postarane, nesrečnice ve, ki ostajate, ki se izgubljate po ulicah, kjer so bila prej polja, ki se izgubljate na trgih, kjer niti ne valovi pšenica niti se ne upogibajo oljke, svakinja me je prišla za prste in bilo je, kot da bi tekli, rožnate barve, po Vojaški cesti, Estradi Militar, obrobjeni z vrbami, z vojaškimi to-vornjački, ki v smeri proti vojašnici brnijo v spirali prahu,

(robide, Graça, okus

robid, okus tistih kislih)

in rokav sem ji močno stisnila, saj sem mislila, da bi še lahko odšli in nisva mogli, s kakšno težavo se upogiba hrbet, s kakšno težavo roke, s kakšno težavo se premikajo noge, na Vojaški cesti ni vojakov, ki korakajo s častnikom in bobnom na čelu, ampak slamnate kolibe črncev in ciganov, ciganov in črncev, brez kakršne koli luči, razen tiste od zob in sline psov, tako posušenih, kot so oni sami, koče iz kartonastih plošč, iz desk, iz plohov za sode, iz lesa za gradbene odre, bose ženske, ki grejejo lonce na kamnih, otroci z obrazi kot lužami, slepčki, celo septembra blatna jama, nesrečniki, ki nimate vstopa v cerkev (in jaz, zaprta v žari) in ob potisku nihajnih vrat se bodo plameni sveč nagnili, da bodo migotali proti vaši žalosti med eno mašo in pogrebom in gotovo se bodo merili, neodločni, Katera od nas bo naslednja, Manuela?, Katera od nas bo naslednja, Luísa?, pokopališče, polno mož, ki niso čakali, ki ne čakajo, Slišiš grmenje?, ne da bi se bala, saj veš, da me ni strah, čemu koristi, da je človeka strah, ampak govori z menoj, ampak ostani še malo tam, ne odloži še vendar, v Ericeiri sem ob koncu dneva vključila peč, veter v borovcih mi je zbujal grozo, skozi okno dnevne sobe se je hrib spuščal proti sipinam in mivka se je bleščala, valovi so mi na zidovju

lomili kosti, moji nečaki so se s kolesi peljali proti vodi, ki jo je rdeča zastavica prepovedovala, tam je bila opustela kavarna, z velikimi bledimi črkami, na vrhu skalne čeri, nihče več ni hodil na plažo São Lourenço, ki je bila poseljena le še z redkimi galebi, noben počitnikovalec, noben kol barake, noben kopalec, mladostniki, ki so staršem skokoma ušli prek skal, one pa načrtujejo kanaste, načrtujejo izlete na Sicilijo, v Jugoslavijo, v Leningrad, v Egipt, Se ti ne zdi, Maria Antónia?, in jaz prikimam z glavo in si predstavljam izletniški avtobus, s katerim bi jo ucvrli po Evropi in še onkraj, na Sicilijo jasno, v Jugoslavijo jasno, Leningrad jasno, ima prelep muzej, Egipt, Piramide, Sfinga, in zakaj ne izlet v Benfico, in zakaj ne izlet tja, kamor smo šli, poroke, procesije, pustni plesi, hokejske tekme, alzaški volk mojega očeta, zaprt in tuleč, v kletki, in potem, ko so obiski odšli, s svojimi Sicilijami in svojimi muzeji, moj nečak, obrnjen proti meni s hrbtom, opazovaje tržnico, Če se nočete obsevati, tetka, se pač ne boste, ne skrbite, in mu odvrnem Koliko časa, sin moj?, on pa, ob premikanju majhnih okrasnih figuric, Ne vem, in tedaj sem ga videla, kako sedi na posestvu Jacinto, pod suhim orehom, on, ki je živel v Londonu, ki je delal v Londonu, ki je imel osem televizijskih kanalov in špansko služkinjo, niti vedel ni, da posestvo Jacinto obstaja, hiše z uvelimi dalijami na gričih Alcântare, pijanec, ki vdere v šivalnico in zagotavlja Letim, šivilja, ki mu grozi z likalnikom in potem, že več miru, Gospodična, oprostite, ampak zaradi tega in onega v srcu čutim grenkobo, in moj nečak, s torbo na kolenih, čaka na noč, da bo odšel domov, kot jaz čakam na dan, da bom odšla v smrt, saj, čeprav ne vem veliko, vem, da bom umrla podnevi, v prvih urah dneva, s sosedom zdravnikom, ki so ga poklicali tako urgentno, da se ni imel niti časa počesati, poslušal mi bo negibno srce in misleč, da ga sliši, bo dejansko slišal le hidravliko dvigala, in z menoj bodo umrle osebe iz te knjige, ki se bo imenovala roman, ki sem ga v svoji glavi, poseljeni s strahom, o katerem ne govorim, napisala in ki ga bo, po naravnem redu stvari, nekdo, nekega leta, zaradi mene ponovil enako, kot se bo Benfica morala ponoviti na teh ulicah in stavbah brez usode, in jaz, brez gub in sivih las, bom vzela v roke cev in popoldne zalila svoj vrt, in palma izpred pošte bo spet zrasla pred hišo mojih staršev in pred cinkovim mlinom, ki prosi vetra, in moja sestra, tudi vdova in brez leve dojke, ki so ji dojko amputirali zaradi raka, takega raka, kot je moj, raka, raka, Ne da bi se bala

grmenja, saj je povsod napeljan strelovod in poleg vsega, kaj pomaga, če je človeka strah, vendar ne odloži še,

(obljubim, da ne bom odložila, pogovarjam se s teboj, sva zelo veliki drevesi, ki ju je zelo težko posekati, sva zadnji drevesi te četrti brez dreves, razen tistih v gozdu, ki po čudežu še kljubujejo neutemeljeni jezi graditeljev, morda jih bodo obložili s porcelanastimi ploščicami, morda jih bodo obdali z aluminijasto streho, kot so obili sadovnjake in teličke v Poço do Chão, in okoli nas zgradili sedanost brez preteklosti, neke vrste prihodnost, kjer imajo le vodne pipe pravico jokati, zelo veliki drevesi sva, mati, drevesi sva, ampak kje, razložite mi, je prostor za korenine, če nam zemljo popeskajo, prekrijejo z lesom in preprogami, če bodo celo tla na pokopališču tlakovana s ploščicami in če bodo za moje telo, čeprav je zdaj posušeno, skrčeno na senco, ki trmari in se pritožuje, niti dva pednja trave nista ostala in to stanovanje se zmanjšuje prav do razsežnosti mojega strahu, tako da sem si izmislila ulico Ivens, tako da sem si izmislila Taviro in Esposende in Johannesburg in Loures, tako da sem si izmislila Alcântaro in reko in vlake in Peniche in pojma nimam, ali Tejo še vedno obstaja, in plažo Cruz Quebrada, in odtočne kanale, po katerih se odteka to mesto, ki ga od tolikšne ljubezni že sovražim, nisem pa si izmislila Mortágue, nisem si izmislila São Martinha do Porto, nisem si izmislila Benfice, Benfice pa ne, nisem si izmislila Benfice, nisem si izmislila agonije svojega očeta, nisem si izmislila konca svoje matere, nisem si izmislila te smrti, pogovarjam se s teboj, ne bom odšla stran, ne bom še odložila, ampak kako naj ti sporočim, sestra, to grozo, ki me čaka, če ne bom govorila o čustvih, sovražim intimnost žalosti, sovražim, kar je v strahu prilizovalskega, kar je v obupu opolzkega, nikoli se nisem veliko smejala, mislim, da se ne znam smejati, ko se je moja hčerka prvič zasmejala, sem se zbala zanjo, opotekaje mi je hodila naproti, z dlanmi, razprtimi po steni, hčerka, hčerkica, Sofia, ne bom še odložila, pogovarjam se s teboj, čeprav ne bova zelo veliki drevesi, naju je težko posekati, in tudi če naju posekajo, bova ostali na slikah, v albumih, v ogledalih, v predmetih, ki napravijo, da živiva dlje, in spominjajo na naju, v urah, moj Bog, ki se bodo ustavile z nama v trenutku, ko se bova ustavili, in ti se mi nasmejiš, toliko let je tega, do danes edini nasmeh, oprost, ki me je spravil v jok) moj nečak, ki je pozabil

na novo tržnico na naslonjaču ob meni, Vas nič ne boli, teta, ste dobro spali?, in jaz, ki nisem več mogla hoditi, Ves čas spim, vsakič spim dlje, če se zbudim, mi hočejo dati jesti in hrana mi ne gre dol, in tvoja sestrična No, mama?, in jaz bi ji rada ustregla, pa čeljusti nočejo žvečiti, v žile mi vbrizgavajo serum in vidim, kako mi kapljice vdirajo v roko, in če mislite, da jih ne slišim moja sestra iz Alžira vpraša Zakaj toliko trpljenja, zakaj neki bi bilo treba toliko trpeti?, ampak jaz ne trpim, razumeš, ne trpim, tukaj, doma, slikam morje, podobe srečnih trenutkov in slike, ki sem jih dobila za poročno darilo, snemam z žebličkov, olja, akvarele, grafike, Wilhelm Tell splovi svojo barko, Wilhelm Tell grozi guvernerju, ena izmed njih, ne vem, katera, je padla na tla, ko smo se selili sem, in se polomila, snemam fotografije in slike in obešam ribe, valove, jambore, in moj nečak Dal vam bom tabletko, ki se jih z lahkoto pogoltne, da si boste bolj odpočili, jaz pa Rada bi imela spet zobe, lase, rada bi izgubila to barvo, bila spet jaz, in moja hčerka Mati je danes videti drug človek, in moja mlajša sestra Tudi meni se zdi, ampak prijateljice ne prihajajo več s svojimi načrti za izlete, ker so jim prepovedali, da bi me obiskovale, Utrudi se, kobalt jo je izžel, tako da je bolje, da si telefoniramo in se dogovorimo za kino, za sprehod, za kanasto, in one Seveda, seveda, traja, da si človek spet opomore, bomo počakale, da telefonirate, in šepetanje, in sočutni poljubi, in koraki, ki se oddaljujejo, in vrata, ki se odprejo in zaprejo, in sva tukaj sami, hčerka, kot na dan, ko si se rodila, ne v tej hiši, ki je še ni bilo, niti v drugi, ki ne obstaja, ampak v še eni beli sobi bolnišnice, kjer so me bele rjuhe in bela luč zaslepljevale, najprej so se mi, ne da bi se tega zavedela, zmočila stegna, in ni bila kri, ampak voda iz rezervoarja ali iz akvarija, voda, sestavljena iz vode in iz membran, ki se mi je tiho razlivala po zadnjici, in za vodo je prišla teža v trtici, lovke, ki se počasi odmikajo, kot se ločujejo udje od umrlega, in prva bolečina kot krč, ki mi divje stiska trebuh, poljoče arterije, velikanske vene, hrustanci vzdržijo, bolečina, ki se je počasi izgubljala, počivajoče telo, končno mirno, in potem druga bolečina, Petindvajsetega avgusta smo, sem pomislila, v znamenju device, inteligentni, redoljubni, premišljeni, sovražniki avantur in nereda, Opri brado na prsi in pritisni, bolečina, bela, bela kot soba in svetloba v sobi in zvok strela, s katerim je moj ded ubil v sebi tisto, kar ga je ubijalo, odhajal je in prihajal in izginjal je in se je spet prikazal, utrnil se je in se zaiskril,

Močno pritisnite, pritiskam, gospod doktor, pritiskam, premišljevaje Le zakaj moram iz sebe izvreči življenje, ki je v meni, moj ded je na vsako uho naslonil pištolo, pištolo mojega očeta in svojo pištolo, na petelina pa je pritisnil le z levico in niti zloga ne moremo razbrati iz pisma, ki nam ga je pustil, črte in črtice, črte in črtice, črte in črtice, ki so bile kriki, Močno pritisnite, močno pritisnite, močno, močno, močno, močno, močno, moje noge ukleščene, babica tako daleč stran od mene, jaz pa izčrpana, Močno pritisnite, oprite brado ob prsi in močno pritisnite, morda se nisi hotela roditi in so me prisilili, da sem te rodila, morda si se me oprijela, da bi me potegnila s seboj, ko so te vlekli, Petindvajseti avgust, znamenje device, kje pa Merkur in kateri planeti?, bolečina na bolečino in spet nova bolečina, kot stavbe v Benfici, ki so nam spile življenje in preteklost, nočem obiskov, niti zdravil, niti hrane, moj ded, ki je padel na pisalno mizo, revolverja na tleh, kihljaj iz tisočerih kapljic na papirju, Močno pritisnite, stavbe na štokljah, na palmah, na horizontu Monsanta, in moj oče Hčerka hčerkica hčerka močno pritisnite, Nočem več seruma, oče, nočem več kobalta, nočem boljšega obraza, nočem se zrediti, Nisi hotela živeti, in sem te prisilila, hotela si ostati v meni, ukazala sem ti, da prideš ven, in neki glas Se že vidijo laski, močno pritisnite, in z brado na prsih sem videla kri in otroka, z glavo navzdol, mastnega in spolzkega in umazanega od mene in od sebe in nagubanega, povezanega z menoj s kito, Hčerkica, mi je rekel oče, hčerka, hčerkica, in moja sestra po telefonu Ne odloži še, strah me je, in moja sestra iz Alžira Čemu toliko trpljenja, moj Bog?, in odpeljali so me v sobo na postelji s kolesci, ki je škripala, in prinesli so te umito in oblečeno in črnih las, z vekami, oteklimi kot mehkužci, in bilo je popoldne in začelo se je mračiti in prosila sem, naj te pustijo v mojem naročju, prižgali so nočno lučko, posteljo so mi privzdignili z ročico gramofona s podstrešja in neka opera ali tango ali valček je začel igrati, in zdela si se mi spokojna in pomirjena in nisi jokala, vonj po jablani tam zunaj mi je v spomin priklical kislo-sladek gost nežen vonj po vrtni uti, lipah, suhih rožah, hijacintah, ob pomladnih jutrih v vrtu, razsvetljujoč hodnik hiše, bolje sem namestila otroka, ki je spal ali se je navajal na svet, v mojih rokah, pritisnila sem jo k sebi, hčerka, hčerkica, hčerka, moj ded negiben, odeja, ki mu polzi s kolen, in jaz Koliko časa?, in moj nečak Mnogo časa, teta, mnogo časa, prenehali smo z injekcijami, prenehali smo s serumom, prenehali smo s

kobaltom, in lasje spet kostanjevi in bohotni in znova rastejo, večerjo so postavili na pokroman pladenj pred menoj, zelenjavna juha, riba, kuhana hruška, vrč tople vode, in sestra, v kapi, je odprla vrata in sem prosila Ne odnesite punčke, saj bo kot bi mignil zrasla in jo bom izgubila, kot bi mignil, ne bo več moja, in tako malo časa bo to, odpela sem si srajco, razkrila sem dojko, počasi sem te prislonila obnjo, s prsno bradavico sem te pobožala po glavi, po licih, po nosu, in ko sem se ti dala v usta, ti je vonj po jablani kot senca padal na obraz, gotovost, da mi ni treba umreti, da ne bom nikoli umrla je vzplamtela moja kri, na koži ali pa znotraj kože sem čutila podočnike, ki jih nisi imela, in ko sem se izpraznjevala od sebe v tebe, hčerka, sem razumela, da se rojevam.

Prevedla in spremno opombo napisala **Barbara Juršič**

António Lobo Antunes (Lizbona, 1942) je ob Joseju Saramagu najopaznejši sodobni portugalski pisatelj. Njegovo življenje je bilo razpeto med Evropo in Afriko, saj je bil vojni zdravnik med vojno v Angoli. Ta doživetja je skupaj z njegovimi poznejšimi izkušnjami psihiatra v lizbonski bolnišnici Miguel Bombarda zelo čutili v njegovih delih. Izmed teh naj omenimo *Memória de Elefante*, *Os Cus de Judas*, *Conhecimento do Inferno*, *Explicação dos Pássaros*, *Fado Alexandrino*, *Tratado das Paixões da Alma*, prva dva člena zamišljene trilogije *Manual dos Inquisidores* in zlasti roman *Ordem Natural das Coisas*, torej *Naravni red stvari*. Njegova dela so prevedena v 50 jezikov.

V romanu *Naravni red stvari* ima smrt vodilno, povezovalno vlogo, pa čeprav jo le zaznavamo in razbiramo iz izpovedi, ki nam jih pisatelj naniza v petih knjigah, razdrobljenih še na več krajših, močnih poglavij. Vse osebe, ki jih srečamo na potovanju skozi knjigo, so le glasovi, ki izražajo različna čustva, občutke, ki jih vse najdemo v eni sami osebi. Sedanjost se prepleta s spomini, željami, bojznimi in nemimi hotenji. Občutek globoke žalosti zaradi razpetosti med tukaj in onkraj, med življenjem, ki se izteka, in smrtjo, nas spremlja ves čas. Enkrat je v vlogi mlade sladkorne bolnice, drugič razočaranega starca, ki ga že vse življenje preganja očetov stavek, kaj da je naredil Bogu, da ima tako trapastega sina, potem spet gremo v johannesburški rudnik, kjer rudarji garajo globoko pod zemljo, spremenimo se v dekle, ki ni hčerka svojega zakonitega očeta in životari na podstrešju, v žensko,

obolelo za rakom, v političnega zapornika, v bolnega moškega srednjih let, ki preklinja svoj trebuh, plešo in opešane organe in še in še.

Žalost se zaleze pod kožo tistega, ki ve, da peša, ki čuti, da je že živ mrlič. To je naravni red stvari, vsi čakajo na smrt, kjer nam vsak glas posebej napiše svojo oporoko, preden bo zdrknil na ono stran. Vsak glas, ki nam govori svojo agonijo, tako gleda globoko vase in še nas pripravi do tega, pravzaprav pa gre pri tem predsmrtnem razpredanju le za nenehno poglabljanje v jedro življenja in poudarek, da se življenje in smrt vedno vodita za roke in ni eno bolj strašljivo od drugega. Z nenavadno postavitvijo vejic, samosvojimi predahi, nenehnim prepredanjem prelivajočih se spominov, sedanjega trenutka in cele palete občutij, nas pisec od časa do časa vrže v nov odstavek, nas tako izpelje iz ustaljenega miselnega toka in potisne v vrtinec občutij. Če knjigo začutimo kot svojo (izpoved), je nemara dosežen njegov namen. In če po vsem začutimo portugalsko "saudade", otožno hrepenenje, se lahko le vprašamo, ali hrepenimo po nebivanju ali po svetovih, ki jih že čutimo in katerih del bomo nekoč.